

ספר ראבי"ה

כ"ל

פסקי דינים חדושים ושו"ת לכל הש"ס

חברו

רבינו אליעזר ברבי יואל הלוי זצ"ל

יוצא לאור עפ"י כתבי יד עם הגהות ובאורים ומבוא

מאת

אביגדור אפטוביצר

מורה בבית מדרש הרבנים בווינא

ירושלים

„מקיצי נרדמים“

תסרי"ח

מבוא

לספר ראבי"ה

מאת

אביגדור אפטוביצר

ירושלים

"מקיצי נרדמים"

תפרי"ח

אל הקורא

בהערתי, אל הקורא אשר בראש החוברת האחרונה של חלק שני מספר ראבי"ה, ירושלים תרצ"ה, כתבתי: ועוד תבוא מחברת אחת מכילה הוספות לשני החלקים ומבוא לספר". אבל החומר של ההוספות ושל המבוא גדל ורחב ולא היה נוח להכניסו כולו בספר אחד. ולכן נחלק לשני ספרים. הספר האחד, הוספות ותיקונים לספר ראבי"ה חלק ראשון ושני, כבר יצא לאור בירושלים שנת תרצ"ו. ואת המבוא אני נותן היום לפניכם.

המחבר

התוכן

	אל הקורא. הקדמה קצרה
35—1.	פרק ראשון: תולדות המחבר שמו — ימי חייו — מקום מולדתו — מקומות מגוריו — חייו, קורותיו — אישיותו — רבותיו ותלמידיו.
79—35.	פרק שני: משפחתו אבותיו — בניו ובני בניו — קרוביו.
163—80.	פרק שלישי: ספריו א. ספר ראבי"ה — אבי העזרי. שם הספר — תוכן הספר — אופן סדורו של הספר — מקורות הספר — שיטתו בקביעת ההלכה — בירור גירסאות — כללים — סגנון הספר — כתב-יד וקטעים — ההוצאה — משפטי כתובה — סדר בנין בית שני. ב. שאר ספרי רבינו אביאסף: שם הספר — תוכן הספר — סדור הספר — כמות הספר — יחס אביאסף אל אבי העזרי — רשימות הבאות מאביאסף. תוספות — ליקוטים — פירושים לתורה — פיוטים — ספרים שנתיחסו לרבינו בטעות — המחברים שהיו לפנייהם ספרי רבינו.
223—164.	פרק רביעי: תשובות, תשובות ר' יואל וראבי"ה
240—224.	פרק חמישי: גאונים וספרות הגאונים
272—240.	פרק ששי: החכמים הנזכרים בספר
306—273.	פרק שביעי: הספרים הנזכרים בספר
421—306.	פרק שמיני: תולדות חכמים הנזכרים בספר
435—421.	פרק תשיעי: פתיחות וחתומות לתשובות
457—436.	פרק עשירי: מנהגים וענינים
465—457.	פרק אחד עשר: אנשים ומקומות
476—467.	מפתחות:
472—468.	תלמוד ירושלמי
474—472.	תוספתא
475—474.	למקרא
476—475.	לעזים
484—477.	הוספות ותיקונים

הקדמה קצרה

כי חנה החשך יכסה ארץ
וערפל לאומים ועליך יורה ה'
וכבודו עליך יראה [ישע' ס' ב'].

ימי הבינים: ימים ללא השכלה ותרבות וללא מוסר. ימי חשך ואפלה ברוח ובמוסר, בורות ובערות ומכלות כמו את עין הארץ — לעמי הארצות, וביחוד בצרפת ואשכנז. החומרים ובעלי המשרות היו בקיאים בחכמת הכתיבה והעם כולו ובתוכם גם העמדות הגבוהות לא ידעו קרוא וכתוב. ננוב ונאוף ושד ורצח פרצו בארץ באין מעצור, והי חשך בכל הארץ.

ולבני ישראל היה אור במושבותם. לא היה איש מישראל שלא ידע לקרוא ולכתוב להתפלל מתוך הספר ולהבין קצת במקרא. ומצאנו גם אנשים פשוטים שלא היתה תורתם אומנתם שהיתה להם ידיעה בתלמוד ובהלכה. ואם קרה לפעמים רחוקות מקרה לא טהור בפרוץ גדר המוסר הרעיש את כל העולם היהודי כולו¹.

גזירות ורדיפות קלילות ושמדות, מסים וארנוניות מציצות ושדירות רבו על ישראל. נדרשו כעפר חוצות מרמס לכל רע וכליעל, חיייהם תלויים להם מנגד מפחד אויב מגור מסביב, ואין לך יום שלא היתה צרתו טרובה משל חבריו, היו מאכל לאויביהם טרף לשיניהם, אבל ברוחו ובמוסרו לא שלטה ידם, לא יכלו לנגוע בהם לרעה, וכאשר יענו אותו כן תרבה וכן תפרוץ התפתחותו ברוחו ובמוסרו. ונבט לארץ — לחייו החומרים של ישראל — והנה צר וחשך עליה וערפל, ונשא עינינו השמימה — לחייה הרוחיים והמוסריים — והנה אור גדול, אור צח ובהיר.

מקורי האור היו בתי הספר לילדים ובתי המדרש והשיבות לבחורים. בתי המדרש והשיבות הסה היו אוצרות המזון הרוחני לכלכל נפש העם ונתן לו הכח והעצמה לשאת ולטבול כל העיניים הקשים הצרות והצוקות ולקום ולהתקורד אחר כל תבוסה ומבוסה כשוך אך קצת חמת פתנים וכעם אויב. המזון הזה הוא שקסר להם לישראל לעמוד ולהתקיים בים הרעות הזועף ושוטף עליהם בזעם. ולולי תורתו שעשועו כי אז אכזר בעניו.

כי מצרפת תצא תורה ודבר ה' מאשכנז² [ריב"ש ס' שעי']. ובאשכנז היו נודעות להחלה ביחוד הישיבות שבקהילות הרינוס: וירמיישא, שפירא, מנצא, בונא וקולוניא. בכל הארץ יצא קום ומאצות רחוקות נהרו

1 ראה מה שכ' אחד מגדולי חכמי האומות: Prof. Dr. Matthias Schleiden: Die Bedeutung der Juden für die Erhaltung und Wiederbelebung der Wissenschaften im Mittelalter, S. 2.

שמה תלמידים מקשיבים לשמוע לקח מפי החכמים הגדולים ראשי הישיבות, שמהם יצאה תורה לכל ישראל. וגם אנו היום מימיהם אנו שותים ומפיהם אנו חיים. ובסוף המאה השתים עשרה ותחלת השלש עשרה לספירה קלחה ישיבת קולוניא על חברותיה לשם ולתהלה, שעמדו בראשה ר' יואל בר' יצחק הלוי ובנו ר' אליעזר: ראבי"ה — אבי העזרי.

בין המאורות הגדולים הכוכבים המאירים ומזהירים, חכמי התורה אשר באשכנז, היה כוכב, מגדולי הראשון רבינו אליעזר בר' יואל הלוי, רבן של ישראל. ספריו, אבי העזרי ו, אבי אסף הם אבן הפנה ואבן הראשה להלכה שהתפתחה והתרחבה מן המאה העשירית לאילף החמישי עד זמן חבר השלחן ערוך ואחריו. גדולי הפוסקים: בעל אור זרוע, סהר"ם בר ברוך טרובנבורג, תלמידיו: הרא"ש והסרדכי ובעל הנהגות מיימוניות, ר' יעקב בעל המורים, הם ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם כולם שאבו ממקור מים חיים ספריו של ראבי"ה, בחזרת שם בעליהם ולרוב גם סתם. עד שיכולים לומר בלא הפרזה והפלגה ששני שלישים של ספרי הפוסקים החם הם מתורתו של רבינו אליעזר. ובכן ראבי"ה הוא עמוד ההוראה ויסוד ההלכה במצבה אשר לפנינו היום.

ומכיון שנכנסו דבריו בספרי אחרים כלו ספריו מכית המדרש והיו טמונים באוצרות הספרים, ולא ידעו את תורתו רק מה שמסרו אחרים. ועל ידי ההרקה מכלי אל כלי על ידי המקצרים והמעתיקים לא היתה המסירה תמיד כדי לקנות בה, וכך האותיות היו נקנות במסירה ולא תדברים לאמיתם. ויש כמה הלכות פסוקות אצלנו היום שיסודם בקיצור המקצרים או בשגגת הבנתם. ולכן יש חשיבות גדולה להוצאת ספרי ראבי"ה מכל הבחינות: לבעלי הוראה ולחוקרי הלכה. וחזק לזה ספרי רבינו מקור נאמן הם גם לתולדות הספרות, הספרים ומחבריהם, וגם לתולדות העם, חייו מנהגיו ומעשיו: תולדות ההשכלה.

והנה ספר אביאסף נעלם מעין רואה ועקבותיו לא נודעו. אך ספר אבי העזרי נמצא באוצרות הספרים. וחלק ממנו הוציא לאור רחין דמביצר בשנת תרמ"ב. ובשנת תרס"ט כאשר הוקמה מחדש חברת מקיצי נרדמים נמנו ונמרו ראשי החברה אנשי השם להמשיך הוצאת ספר ראבי"ה והמיליו העבודה עלי. ואני אשר מילדותי היתה לי חיבה יתירה לדברי ראבי"ה, אשר שמו אנו מזכירים ומימיו אין אנו שותים רק מכלי שני ושלישי, קבלתי עלי את מלאכת ההוצאה. ידובר עליה בהרחבה בפרק שלישי של סבואי זה.

כעין סבוא לספר ראבי"ה כתב גרוס במאמרו באשכנזי, ר' אליעזר בן ר' יואל הלוי, מכתב-חרשי חלק ל"ד ול"ה, 1885—1886: תולדות המחבר ורשימות החכמים והספרים הנוכחים בספר. הכל בקיצור ולא נגע בדברים רק בקצה הסטה ודבריו צריכים תקון רב חזק ממה שיש להוסיף עליהם תוספת מרובה על העיקר. ודברי גרוס שמשו יסוד לספר Germania Judaica כ' חלקים ברלין 1917, 1934 [אצלנו ברית גריי=גרמניה יודאיקא]. ומחברי המאסף הזה מכיון שכנו על יסוד רקוע בניגם רופף, והם הוסיפו עוד מעיות ושבושים. והיו האסון אצל דורשי רשימות על פי ספרי הלכה שהם רודפים אחר שמות ואם ימצאו שם חכם או מופר משתמשים בו מבלי תת לב אל הענין וחברים שבהם

נזכר, ורדיפה זו היא מקור לטעויות ושגיאות הרבה אצל רושמי חכמים וספרים, וגם המתוקנים שבהם כגון ר' חיים מיכל וצונץ לא נמלטו מסכשול זה. ראיות הרבה אצלנו כאן. ואצלי היתה עיקר עבודתי הספר ותוכנו התלמודי—הלכתי, ומה שיצא מתוך העבודה למבוא הם שבליס מאחרי הקוצר ואספתים ועשיתים גורן הוא המבוא הזה אשר אני נותן עתה לפני הקוראים והחוקרים והם ישפטו על מעשי.

והלכתי את המבוא לאחד עשר פרקים, מבואר ענינם כהתוכן. ואעיר כאן על כמה פרטים: המשך ישר לספריו הם תשובות ראבי"ה לשואליו. וצרפתי לזה שאלות השואלים וגם שאלות ראבי"ה לחכמי דורו ותשובותיהם אליו, פרק רביעי. וגם תשובות ר' יואל ושאלותיו מצאו להן קן בפרק זה. ולהקל על הקורא החוקר נתתי ברשימת החכמים והספרים הנזכרים בספר מדור מיוחד לגאונים וספרות הגאונים, פרק חמישי. פרק מיוחד קבעתי לתולדות החכמים, פרק שמיני: תולדות החכמים הנזכרים בספר בקיצור גמץ, ובמקומות הרבה היה לי לחקן דברי הרושמים ולהוסיף עליהם והוצרכתי להאריך קצת. הפתיחות והחתימות שבראשי השאלות והתשובות ובסופיהן שמשו לי מקור חשוב לתולדות הסחבר ולכן אספתין וצרפתיין בפרק בפני עצמו, פרק חשיעי. ובפרק עשירי צרפתי וסדרתי המנהגים והענינים הנמצאים בספר. אקוה שימצאו כל מיני חוקרים חפץ במבואי זה: חוקרי ההלכה, דורשי הספרות, בעלי משפט וכותבי הקורות ותולדות ההשכלה.

ואני אזכיר לטובה אלה שהיו לי לעינים ולעזר בעריכת המבוא, תלמידים נאמנים, חרשים גם ישנים: יעקב י' באכשטיץ, ד"ר יהושע הורוויץ, ד"ר ישראל ווינשטוק, דוד לאנד, ד"ר שלום לילינפלד, ד"ר בנימין קלאר. וצעירי הצאן השתתפו בהעתקה: ד. מ. דאודוביטש, נחום מילר ויעקב שטהל. הספתחות נסדרו על ידי ד"ר קלאר, באכשטיץ והשתתפות ד"ר מ' ציקר וד"ר ש' ראפפורט.

והמצוה נקראה על גומריה: ידידי הרב פרופ' ח' אלבעק ועל צבאו תלמידי חברי ד"ר ב' קלאר אשר קבלו עליהם עבודה תמה שאין אחריה עבודה, מלאכת ההגהה, ועמם השתתף ידידי הרב פרופ' ש' אסף שקרא הגהה שניה. וכאן מצא בעל חוב מקום לשלם את חובו, חובת הודאה לידידי אלה על טורחם, הוספות ותקונים לראבי"ה. ר"ח אלבעק טרח ויגע בהכשרת הכתי לרפום, במשא ומתן עם המדפיס ובחגהה מדויקת, ור"ש אסף השתתף עמו בעבודת ההגהה. על כל אלה אני מודה להם בתודה רבה עמוקה. וה' ישלם שכרם.

מרחשון, ואל אלהי אבי עזרי יהי בעזרי לפי, וינא.

אבינדר אפמדיצר.